

Ze čtvrtého sjezdu

PAVEL KOHOUT

V jisté části světa vznikl státní útvar. Vznikl na historickém teritoriu malého národa, který byl několik staletí tvrdě utlačován a odnárodňován svými sousedy. Vznikl v důsledku celosvětového válečného konfliktu, v němž národ, ač malý, sehrál nemalou roli a dostalo se mu řádných hranic a diplomatického uznání. Nepřestal však být trnem v oku svým sousedům, kteří s postupujícím časem začali znovu uplatňovat nárok na jeho území. Záminkou k stupňování se stal především fakt, že v novém státě zůstala silná susedova menšina, jejíž práva byla údajně utlačována. Po dvaceti letech došly věci tak daleko, že mocný sused pohrozil této malé zemi vyhlazením, a to nikoli obrazným, ale faktickým, a nikoli soukromě, ale před celým světem. „Vyhlazení“ bylo slovo, které se opakovalo téměř v každém projevu vůdce silného národa. „Vyhlazení“ bylo slovo, které po něm denně opakovaly plakáty, tisk i rozhlas. Do malé země byly posílány nejen zbraně, ale celé diverzní skupiny, na jejích hranicích se soustředila branná moc silného suseda s úmyslem zcela jednoznačným. Pro úplnost dlužno dodat, že malý stát měl charakter prozápadně orientované buržoazní demokracie, zatímco silný sused nastolil totalitní režim, kryjící pseudosocialistickými frázemi svůj expanzivní nacionalismus. Pokusy malé země obnovit na svém území pořádek a likvidovat teroristy byly mocným susedem označeny za genocidu a daly záminku k ultimativním požadavkům: buď se v termínu vzdáte, anebo budete v termínu zničeni. Až sem historie. Jistě vám neuniklo, že šlo skutečně o historii. Nemluvil jsem o duelu Arabové kontra Izrael, ale Německo kontra Československo. Napadla mě ta paralela, jako se domnívám, že napadla nejednoho z nás, když jsem začátkem června psal v těch tropických vedrech na břehu jed-

né malé české řeky a v tom horku jsem skoro fyzicky cítil, jak těžko se asi umírá mladým Židům i mladým Arabům v písku Sinaje. Napadla mě a položil jsem si otázku. Kdyby bylo v roce 1938 Československo namísto kapitulace vypálilo první ránu, mohl by je někdo ze spravedlivých soudců toho střetnutí označit za agresora? V morálním smyslu sotva. Historické paralely jsou ovšem vždycky nepřesné. V duelu, k němuž došlo před měsícem na Středním východě a jehož jsme byli díkybohu nikoli účastníky, ale chcete-li svědky, jestliže ne vždy soudci - byly samozřejmě podmínky specificky jiné, zejména v tom, že silným sousedem byl národ, který prožívá své ekonomické i morální zmrtvýchvstání, protože byl ještě před několika lety doslova trhem na otroky. Nicméně občan země, která zažila Mnichov, má právo se ptát, lze-li operovat pojmem agrese tak jednoznačně, jak se tomu právě stalo v našem tisku. Říkám občan, protože vláda má zajisté právo zaujímat své stanovisko, vzhledem k spojeneckým i jiným závazkům, proto je to vláda. Ale občan, ač v principu zcela loajální, má třeba ještě soukromé stanovisko - a v dvaadvacátém roce socialistické demokracie musí mít právo svůj názor taky publikovat. Pokud vím, učinilo podobný pokus ve věci Střední východ několik členů tohoto shromáždění. Jejich diskusní vystoupení byla vesměs cenzurována s tím, že spisovatel má dělat literaturu, a nikoli politiku. Nutno připomenout, že tohle heslo s námi jde od roku 1956, kdy se zrodilo téměř přes noc jako jemná obměna hesla, že spisovatel má dělat skrze literaturu především politiku. Jako by nás tisíciletí a zejména padesátá léta nepoučila o tom, že slovesné umění nemůže politiku suplovat, ale že ze všech umění se právě ono politice nemůže vyhnout. Agrese, ať už ta údajná, z níž bylo obviňováno Československo roku 1938, anebo ta skutečná hitlerovská, ať ta faktická izraelská, anebo potenciální arabská, má vedle politického i svůj morální aspekt. Zasahuje každého a všude. Právě tak politiky, kteří zápasí o tvář světa, jako umělce, kteří zápasí o jeho duši. Nejde mi, jako nešlo autorům cenzurovaných článků, o polemiku se stanoviskem vlády. Jde mi o prosazení možnosti, abych směl vyjádřit veřejně svůj názor k nejdůležitějším otázkám domácí a zahraniční politiky, vzbuzují-li mou pochybnost. V případě, který jsem uvedl, by se našlo dost erudovaných odborníků, kteří by můj názor třeba opravili anebo vyvrátili. V krajním případě by ho odmítli, anebo se od něho distancoval oficiální mluvčí vlády, třeba na pravidelných tiskových konferencích, které pořádají i země s menší demokratickou tradicí, než je Československo, třeba Nigérie.

A v tu chvíli by zmizela má obava, a nejen má, ale možná desítek tisíc spoluobčanů, kteří ji sdílejí, že člověk v tomto světě, rozrývaném mocenskými zájmy, je a zůstane pouze statistou, který je v různých kostýmech

různých dob různě postrkován po scéně, aniž většinou, jak vám potvrdí každý režisér, v roli statyky ví, kdo ten kus napsal a o čem je.

Role, kterou bez ohledu na nový tiskový zákon hraje dosud cenzura v naší společnosti, je naprosto ostudná. Z článku pro Literární noviny mně byl zabaven právě ten odstavec, pro který byl interview psán, odstavec o tom, proč jsem se vzdal svého členství v ÚV. Cenzurovaná věta zní: První příčina je vnější: některá důležitá rozhodnutí byla učiněna přes naše věcné a zdůvodněné námitky; náš orgán nebyl považován za povoláního partnera těmi institucemi, které ho tak chápat měly.

Měl jsem shodou okolností právě v té době soud s jistým OPBH. Veden naivními představami, jaké jsem měl po výkladu nového zákona, požádal jsem svého právního zástupce, aby mým jménem podal žalobu proti porušení zákona, neboť v zabaveném odstavci nešlo při nejlepší vůli najít smysl, který by poškozoval zájem státu a společnosti. K mému překvapení mi onen výtečný advokát nazítří telefonoval – sám dosti vyjeven, že mi zákon takovou možnost obrany nedává. Dal jsem se tedy poučit, co zbývá mně, a zjistil: Já mohu podat protest pouze redakci. Jestliže se redakce za mne postaví, postoupí společný protest vydavateli. Jestliže i vydavatel shledá, že může nést spolu s autorem a redakcí odpovědnost, musí cenzurní úřad pustit článek do tisku, nechce-li se vystavit nebezpečí, že bude žalován. Podotýkám výslovně, že tento postup má být uplatňován, jde-li o společenskou problematiku, asi jako o ni šlo v mém zabaveném odstavci, nikoli – zcela pochopitelně – jde-li o údaje poškozující obranyschopnost nebo jsoucí v rozporu s ústavou státu. Potud teorie. Praxe je taková, že cenzura své razítko nedá stejně, protože ví, že žalována nebude. Neboť v této fázi se tiskový zákon setkává se stranickým usnesením, podle něhož vydavatelé komunisté musí konzultovat případ s příslušným oddělením ÚV KSČ. Důsledek tohoto složitého postupu je jednoznačný: jenom Literárními novinám byly pozastaveny v minulých měsících desítky článků, z nichž některé po zásahu stranických orgánů vyšly, jiné ne, ale z nich mnohé nevyšly jen proto, že ztratily mezitím aktuálnost. Možná, že soudruzi Šotola, Špitzer a Ptáček poslouží přesným údajem, kolikrát byla žalována cenzura.

Myslím, že je povinností našeho sjezdu, sjezdu svazu, v němž je převážná část spisovatelů – publicistů, žádat novelizaci tiskového zákona v tom smyslu, aby právo hájit svobodu svého projevu v rámci, zdůrazňuji, v rámci ústavy, měl každý autor sám. V minulosti a dodnes nese každý autor za své názory a své dílo trojí odpovědnost: odpovědnost morální, v případě, že je veřejně kritizován, odpovědnost hmotnou, v případě, že je dílo cenzurováno, a tudíž nehonorováno, i odpovědnost právní, jak to ukázal

soudní proces s karikaturistou Lidákem. Za tuto trojí odpovědnost nechť mu přísluší to jediné nezadatelné právo: hájit se prostřednictvím téhož zákona, který je, pokud se provinil, uplatňován proti němu. Navrhuji, aby byl tento požadavek pojat do sjezdového usnesení jako samostatný bod.

Válka na Středním východě a tiskový zákon v Československu jsou dvě věci, které spolu nesouvisí pouze na první pohled. Mám to štěstí, někdy problematické, ale v podstatě štěstí, že okruh mých přátel a známých tvoří dodnes vždy znovu převážně lidé kolem dvaceti až pětadvaceti let, tedy o generaci mladší, především vysokoškoláci. Dá se namítnout, že můj pohled na tuto generaci je tedy zaplaťpánbůh zkreslený, neboť v továrnách a na polích, jak alespoň soudí někteří funkcionáři ČSM, žije dosud mládež čistá a nenarušená, která vidí svůj životní cíl ve vstupu do komunistické strany. Ale i kdyby tomu tak bylo, nezbavuje mě to tísně, protože z několika desítek mých mladých přátel, budoucích, anebo už hotových inženýrů, herců, architektů nebo lékařů, to znamená z lidí, kteří budou stát ve věku vědecko-technické revoluce už zanedlouho na kapitánských můstcích naší země, nepomýšlí na vstup do strany ani jediný. Dá se namítnout, že se stýkám s nezdravými lidmi, ale oni jsou kupodivu naprosto normální, i – co je hlavní – velice talentovaní. Lidské vztahy nevznikají jenom na základě stranické příslušnosti, a tak mě mezi sebou nejenom trpí, ale mají ke mně třeba i jiný vztah, a proto jsou otevření. Hádám se s nimi, když mi servírují své iluze a polopravdy o první republice, o pětáctýřicátém roce, o Únoru, o Sovětském svazu, o našem spojení se SSSR, o západní demokracii. Ale hádám se za ně a jejich jménem, jestliže označují za zdroj svých iluzí a své skepse skutečnost, že se jim, ale v podstatě všem myslivým občanům této země, stanoviska dosud vnucují autoritativně, že si je nemohou utvářet na základě svobodné diskuse a konfrontace názorů. To, že čtyři spisovatelé, z nichž dva navštívili Izrael a dva Sjednocenou arabskou republiku, nemohli na stránkách Literárních novin konfrontovat své názory, protože by to snad ohrozilo prestiž vlády, která zaujala jednoznačné stanovisko řízené vyššími zájmy, je drobnou ilustrací této skutečnosti. Ale v buržoazních demokraciích, které prohlašujeme za loutkové, a máme pro to dokonce i dobré důvody, viz zcela aktuální, dojemnou, velkou, ale zatím neplodnou vládní koalici NSR, je takový jev běžný. A jeho důsledkem je politická aktivizace mládeže, ne nepodobná politické aktivizaci mé generace, která se mimochodem zrodila rovněž v podmínkách poválečné svobodné výměny názorů. Je to aktivita, o které se nám dneska ani nezdá. Před Velikonoce jsem byl na předvádění svého filmu Sedm zabitých v západním Berlíně. Konalo se v dřevěném baráku, který si pronajal a zřídil klub mladých, nazvaný Ça ira – Půjde to! Ačkoliv mě

vedoucí našeho kulturního střediska jemně připravil, byl jsem vyděšen, když jsem vstoupil do místnosti doslova nabitě k prasknutí, kde na stolech, na zemi i na sobě seděli vousatí, obrýlení a osvětovaní diváci od patnácti do třiceti let, kteří na první pohled očekávali spíš vystoupení Rolling Stones. Druhé překvapení přinesla diskuse po filmu, diskuse, které se zúčastnili téměř všichni, diskuse beze stopy provokace, jejímž znakem byla vysoká informovanost a naprostá otevřenost. Je pozoruhodné, zvláště v situaci, kdy je právě pod palbou dokonce parlamentní kritiky náš státní film, že to byly právě předtím promítané filmy české mladé vlny, které je přivedly k úvahám o stagnaci buržoazního umění a ke kritice západoněmecké kulturní politiky. Ale hlavní šok přišel až po odchodu, kdy jsem omylem vstoupil do jiných dveří a připadal si jak v Jiříkově vidění, to jest kdysi v Čechách před Prvním májem. V té místnosti byly stovky transparentů, které právě domalovávala jiná vousatá družina. Byly to transparenty vyzývající Američany, aby táhli z Vietnamu. Neboť druhý den ráno se kompletní Ča ira klub hodlal dát zmlátit u příležitosti velikonočního pochodu proti válce a atomovému zbrojení, který se konal v západním Berlíně. V tom byl ten drobný rozdíl, že se hodlal dát, neboť členové tohoto volného sdružení dospěli k tomu rozhodnutí na základě svobodné volby. A musel jsem si na ně a několik tisíc dalších západoberlinských studentů vzpomenout docela nedávno, kdy přivítali jistého velkého šachinšacha tak, že je to stálo dokonce jednoho mrtvého a čtyřicet zraněných. Šachinšach byl na státní návštěvě stejně tak u nás jako u nich, to je jedna věc. Druhá věc je, že na rozdíl od nás oni se o něm v tisku dověděli, že v jeho zemi je po čtvrtstoleté vládě 80% negramotných a o politické svobody dbá zvláštní šachova brigáda dlouhých nožů. A tak mu připravili vedle vládního ještě své vlastní přijetí. Jenom proto, že věděli. My jsme si ušetřili diplomatickou demarši a nezkalili jsme vztahy. Díky tomu ví náš lid, že šachinšach je fešák a Farah Diba nejkrásnější královna světa, snad vedle Sirikit. A tak se znovu vracím k tématu, kterým jsem začal a kterým chci skončit. Že stát je stát, byť byl socialistický, a má své funkce a závazky, které musí rozumný občan chápat. Ale vedle toho jsme taky kdysi provedli jakousi revoluci, která měla uskutečnit nejlepší sny lidstva, jak je po staletích sečetli a převedli na společného jmenovatele Marx a Lenin. Produktem té revoluce měl být, a mám za to, že dosud má být, svobodný člověk. Svobodným lidem se pochopitelně hůř vládne, proto se ani socialismus neubráníl periodám diktátorů a božstev. Ale proto se jich také jako jediné společenské zřízení dokazuje zbavit samoочиštěním, věren svému základnímu ideálu, protože jinak by přestal být socialismem. Generace pětadvacetiletých lidí, která dnes netouží vstupovat do strany, nečeká, aspoň zatím, na jiný společen-

ský systém. Čeká na to, jakou bude mít socialismus, který poznali ve věku deformace, výslednou tvář. Můžeme ji za to čekání kritizovat, ale nemůžeme ji nechávat. Protože oni zatím nejsou u moci. U moci jsme my, někdo víc, někdo míň, ale se stejnou odpovědností.

Považuji toto své vystoupení za svůj díl odpovědnosti. Nemohu víc. Jsou lidé, kteří mohou víc. Sedí tu dnes mezi námi jako naši soudruzi. Mohou se mnou nesouhlasit, mohou se zlobit, ale musí vědět: jde o stejnou věc. O budoucnost téhle revoluce. Revoluci začínají zbraně, ale o jejím bytí a nebytí, o její morální oprávněnosti a životaschopnosti se rozhoduje výhradně na bitevním poli srdcí a mozků. A to především srdcí a mozků dalších generací, které tu revoluci dědí. My ještě můžeme zpívat z vlastní zkušenosti verš Internacionály „dost napásla se naší muky vran, supů hejna kroužící“. Oni žádají naplnění druhé půlky slovy „rozptýlí den příští jich shluky, věčně vzplá slunce zářící“. Historická zkušenost položila důraz na dialektiku marxismu. Československo, země chytrých a tvořivých lidí, má jedinečnou a současně jedinou příležitost: aby tou specifickou cestou byla socialistická svoboda ducha.

ALEXANDR KLIMENT

Dámy a pánové, chápu mnohé, nikoliv však nutnost jako svobodu, zvláště když to, co vstupuje do našeho života jako nutné, nevyhnutelné a nezbytné, je ve skutečnosti vždycky jen z dopuštění lidí; ovšem s výjimkou přirozené smrti. Umění, a zvláště literatura, se odedávna snaží tuto jedinou nutnost pochopit, avšak nikoliv proto, aby v nehybné smrti dosáhla svobody, nýbrž aby smrt překonala živým významem díla. Tvůrce tedy staví proti věčné nicotě svůj individuální protest; jakpak by vždycky znovu neprotestoval proti časnějšímu chaosu a úpadku světa?

Co je literatura literaturou, je na spisovatele v menší či větší míře vykonáván administrativní i psychologický nátlak, aby se podřídili aktuálním společenským potřebám. Jako by ti, kteří méně prožívají lidské štěs-